

Tartu Ülikool
Usuteaduskond
Uue Testamendi õppetool

Bakalaureusetöö
Sõna *εὐθὺς* tähendusväljast Markuse evangeeliumis

Koostaja: Maria Härmas
Teaduslik juhendaja: Dr.Theol. Peeter Roosimaa

Tartu, 2013

Sisukord

1. Sissejuhatus.....	lk.3
----------------------	------

1 PEATÜKK

2. Sõna <i>εὐθύς</i> etümoloogia ja tähendus eesti keeles.....	lk.5
2.1.Mitu vormi, üks tähendus – <i>εὐθύς</i> / <i>εὐθέως</i>	lk.5
3. Sõna <i>εὐθύς</i> ja LXX.....	lk.6
3.1. <i>𐤅𐤅𐤂</i> – <i>w^ehinnē</i> tähendusest.....	lk.9
4. Sõna <i>εὐθύς</i> UuesTestamendis.....	lk.11
5. Sõna <i>εὐθύς</i> Markuse evangeeliumis.....	lk.12
6. Paul Katzi hüpotees.....	lk.14
6.1. Algeksponeeritud keelekasutus.....	lk.16

2 PEATÜKK

7. Sõna <i>εὐθύς</i> kasutus sünoptikute juures võrdlevalt.....	lk.17
7.1.Sarnaselt kasutatud <i>εὐθύς</i>	lk.17
7.2. Sõna <i>εὐθύς</i> edasi andmata.....	lk.18
8. Sõna <i>εὐθύς</i> evangelist Johannese juures.....	lk.20
9. Võrdleva analüüsi kokkuvõte.....	lk.21
10. Kokkuvõte	lk.22
11. Kasutatud lühendid.....	lk.24
12. Kasutatud kirjandus	lk.24
13. Summary.....	lk.27

1. Sissejuhatus

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärk on uurida kreekakeelse sõna *εὐθύς* (euthys) tähendusvälja Markuse evangeeliumis. Teema valiku tingisid aines Uue Testamendi eksegees A koostatud referaadist välja kasvanud küsimused ja huvi neile vastust saada, lisaks soov tegeleda eksegeetikaga. Olulise tõuke uurimise all oleva sõnaga bakalaureusetöö mahus tegelemiseks andis ka asjaolu, et ka põhjalikes, analüüsivates sõnastikes (nt. G.Kittel) pole selle sõna kohta mingit täpsemat seletust ning nii tuleb selle sõna kohta infot leida erinevatest allikatest kogunenud materjali põhjal. See töö on selle sõna kohta üks pisut põhjalikum ülevaade.

Sõna on nii sagedasti Markuse evangeeliumis kasutatust leidnud, et seda peetakse üheks Markusele iseloomulikuks väljenduseks. (Tärk, 33) Kuid Markuse evangeeliumi tõlkides või tema tekste kasutades on tihtilugu jäetud sõna tõlkevasteta ning ilmselt seetõttu, et sõna justkui ei lisale tekstile midagi juurde või tundub kohati lausa sobimatus kohas olevat.

Valdavatel juhtudel on sõna Markuse evangeeliumis seotud sõnadega *καί*, *ἀλλά* või *δέ* moodustades niimoodi kindlalt kokkukuuluva ühendi. (Katz1999, 58) Töö lähtepunktiks on võetud eeldus, et sõna ei ole Markuse juures sobimatult kasutusel parasiitsõna, vaid kannab endas tähendust ning selle tõlkimata jätmise või asendamine ei ole õigustatud. Kuna evangelistid on uuritavat sõna erinevates kontekstides kasutanud, siis tuleneb siit ka uurimisküsimus: kas evangelistid mõistid sõna *εὐθύς* erinevalt?

Töö on jaotatud kaheks peatükiks, millest esimene peatub sõna etümoloogial ja esinemisel Piiblis, vastetel sõnaraamatutes ning kommentaarides ning on seega refereeriva ja võrdleva iseloomuga. Töö teises peatükis on uuritud sõna kasutust nelja evangelisti juures ning konkreetsete kirjakohtade kaudu esitatud võrdlevalt sõna kasutamine juhtudel, kui need on kattuvad ja annavad sõna edasi sarnaselt ning juhtudel, kus sõna on jäetud edasi andmata. Selle osa aluseks on P. Katzi hüpotees,

mis annab sõnale kerügmaatilist teoloogiat kandva tähenduse ning lahti kirjutatud kirjakohtade võimaldavad seda hüpoteesi selliselt läbi proovida ning tähenduserinevusi tabada. Nii moodustab teine peatükk töös uuriva ja analüütilise poole.

Töös on uuritud kõigepealt sõna etümoloogiat, kasutust Septuagintas (edaspidi LXX) ning pisut lähemalt on peatunud sõna heebreakeelse vaste teemal. Sõna esinemist sünoptiliste evangelistide juures on võrreldud paralleelsete kirjakohtade näitel ning analüüsiks on toodud ka üks kirjakoht Johannese evangeeliumist. Tegemist on seega piibliheebrea ja –kreeka keelt käsitletavatele allikatele, milledest peamise osa moodustavad erinevad sõnaraamatud ja kommentaarid, toetuva võrdleva analüüsiga. Välja on toodud erinevad seisukohad, mida on pakutud uurimise all oleva sõna seletamiseks ning lähemalt on töös vaadeldud P. Katzi hüpoteesi uurimise all oleva sõna tähendusvälja määramiseks. Selleks on kasutatud Piibli kreekakeelseid tekste ning uuritud nende abil P. Katzi teooria paikapidavust. Töö kokkuvõttes esitatakse uurimisel saadud järeldus.

Toetudes P.Katzi 1999.a avaldatud käsitlusele antud teema kohta, on selle sõna kasutamine Markuse evangeeliumis jäänud uurimise alt senini kõrvale ning temale teadaolevalt selle teema kohta varasemad uurimised puuduvad. (Katz1999, 62) Sama tuli tõdeda tööks materjali otsides – sekundaarkirjandust uuritava teema kohta ei leidunud just palju. Kuna P.Katzi artiklile ei olnud mul võimalik leida ka ühtegi vastust, siis saingi tema tööd kasutada kui üht võimalikku viisi uuritava sõna tõlgendamiseks ning teine peatükk, mis analüüsib kirjakohti erinevate evangelistide juures, on seetõttu just eriti põhjendatud. Seega peamine raskus, aga ka väljakutse käesolevas töös oli just materjali vähesus uuritava sõna kohta. Samas tekitas uurimine üha uusi küsimusi ning seega osutus väljakutseks ka töö mahtupiirang ning vajadus materjal sobival määral piiritleda.

1.PEATÜKK

2.Sõna *εὐθύς* etümoloogia ja tähendus eesti keeles

Sõna etümoloogia kohta ütleb Strongs Exhaustive Concordance, et ilmselt on sõna tuletatud kreeka sõnadest *εὖ*, mis tähendab *hästi* ning *τίθημι*, tähendades *panema*, *asetama*. (biblesuite.com/strongs.htm; sõnade tõlked eesti keelde Lepajõe, vastavalt 59 ja 128)

Sõna *εὐθύς* evib sõnaraamatutele toetudes kahte tähendust. Sõnaraamat annab sõna vasteks, kui see on kasutusel adjektiivina *otsene*, *sirge*, *otsekohene*, *siiras* ning kui sõna esineb adverbina, on selle tähendus *kohe*, *viibimata*. (Lepajõe, 59).

Bauer - Alandi sõnaraamat vahendab sõna tähendust veelgi detailsemalt. Sõna on kasutusel kas otseses tähenduses *otse*, *sirgelt* (nt. tee kohta) või ülekantud tähenduses ning tähendades sel juhul *siiras*, *otsekohene*, samuti on sõna kasutusel ajalise adverbina ning kannab sel juhul tähendust *nüüd*, *kohe*. (Bauer, 650)

2.1. Mitu vormi, üks tähendus – *εὐθύς* / *εὐθέως*

Sama tähenduse edasiandmiseks on kreeka keeles kaks kuju: *εὐθύς* või *εὐθέως* ning nende kasutus varieerub, sõltudes konkreetsest käsikirjast. Sisulisi erinevusi nendel kahel sõnal pole. (Pöhlmann, 195) Sõnaraamatud annavadki enamikel juhtudel sõna edasi täpselt samas tähenduses, eristamata tähendusvarjundeid. (Lepajõe, 46, aga ka Danker, 214 ja Preuschen, 464,465)

T. Muraoka toob oma sõnaraamatus mõlemad sõnad eri tähendusega esile. Sõna *ἐνθέως* kasutatakse ajalise adverbina ning see tähendab *pisut peale eelnevat sündmust* (Muraoka, 299) ning *ἐνθύς* omadussõnana tähenduses *sirge, õiglane*. Ajalise adverbina tähistab sõna aga pöördpunkti jutustuses, seega ei kannu päris samas tähendust kui *ἐνθέως*. (Muraoka, 300)

Konkordantsi andmetel leiab sõna adverbina Uues Testamendis kasutust 87 korral. Neist 36 korda kujul *ἐνθέως* ning 51 korda kujul *ἐνθύς*. (Nestle - Aland, 727) Enim on kasutanud seda evangelist Markus ning vaid ühel korral kasutab ta sõna vormis *ἐνθέως*, ülejäänud 41 kirjakohtas esineb *ἐνθύς*. Kujul *ἐνθέως* on sõna aga näiteks evangelist Matteusel kasutusel 12 korral, 5 korral kasutab ta sõna *ἐνθύς*. Niimoodi on ta sõna kasutuse sageduse poolest oma evangeeliumis 17 korruga teisel kohal. Teistel evangelistidel esineb seda sõna oluliselt vähemal määral. Adverbi *ἐνθύς* sünonüümina on Matteusel ja Luukal kasutusel ka kreeka keelne sõna *παραχρήμα*, (eesti keeles tähenduses *kohe, samal hetkel*, tõlge Lepajõe, 98) mida kasutab Matteus 2 korral ning Luukas 10 korral, Markuse ja Johannese juures seda sõna ei esine. (Nestle-Aland, 1466) Sõna *παραχρήμα* leiab Luuka juures kasutust imelugudes, samuti nagu *ἐνθύς* Markuse juures. (imelood nt. Lk 1:64; 4:39; 5:25) Paralleelsetes kohtades evangelist Markusega on Luuka ajalise adverbina kasutanud just sõna *παραχρήμα* seal, kus Markus on kasutanud sõna *ἐνθύς*. (nt. Lk 4:38-41 parall. Mk 1:29-34)

Johannes kasutab sõnu *ἐνθύς* / *ἐνθέως* kokku 6 korral.

Seega sellist tähendust kandev sõna, mis annab edasi sündmuse toimumist kas otsekohe või ajaliselt eelnevale sündmusele järgnevana, on kasutusel kõigi evangelistide juures. Markus kasutab kõige ühtsemalt vormi *ἐνθύς*, teised evangelistid kasutavad ka vormi *ἐνθέως* ja *παραχρήμα*. Üldine kontekst sellise tähendusväljaga sõnal on siiski imelugudes toimunud sündmused.

3. Sõna εὐθύς ja LXX

P.Katz väidab, et Hatch/Redpathi Septuaginta konkordantsi andmetel esineb sõna *εὐθύς* Vanas Testamendis vaid 4 korda, täpsemalt Gen 15:4, Gen 24:45, Gen 38:29 ning Ii 5:3. (Katz1999, 60) Bibleworks konkordantsi otsingu andmetel leidub lisaks eelmainitutele (v.a. Ii 5:3) sõna veel kirjakohas Hs 23:40 ning Ii 3:11. (Bibleworks.com, 15.10.2012) Septuagintast kontrollides leidsin, et kõigis 6 kohas esineb sõna vormis *εὐθύς*, kuid sõltuvalt käsikirjast võib Iiobi raamatus olla kasutusel ka vorm *εὐθέως*. (Katz1999, 60)

Kui vaadata heebreakeelset vastet ülaltoodud 6 kirjakohas Vanas Testamendis, (Heebreakeelsed vasted Biblia Hebraica Stuttgartensia, edaspidi BHS) siis on neis 4 korral leitav heebrea keelne sõna *הִנְנֵה* – *w^ehinnē*, mis on seal kasutusel tähenduses *ja ennäe, siin on*. (Sõna eestikeelne tõlge Sawyer, 174), kirjakohtadest Ii 3:11 ja Ii 5:3 heebrea keeles vastavust ei leia.

Toon siinkohal Hesekeeli kirjakohta näitel välja, kuidas kreeka keelne kirjakoht kasutab sõna *εὐθύς*, kuid eestikeelne tõlge on kasutanud interjektsiooni *vaata*, tõlkevastena *w^ehinnē*-le.

Hs 23:40. καὶ ὅτι τοῖς ἀνδράσιν τοῖς ἐρχομένοις μακρόθεν οἷς ἀγγέλους ἐξαπεστέλλοσαν πρὸς αὐτούς καὶ ἅμα τῷ ἔρχεσθαι αὐτοὺς εὐθύς ἐλόου καὶ ἐστιβίζου τοὺς ὀφθαλμούς σου καὶ ἐκόσμου κόσμῳ (kreeka keelsed kirjakohtad siin ja edasipidi Septuagint.org)

Hs 23:40 Veelgi enam, nad läkitasid meeste järele, kes tulid kaugelt; kui nende juurde läkitati käskjalg, vaata, siis tulid need, kelle jaoks sa ennast olid pesnud, silmi värvinud ja ehetega ehtinud.

Vastavalt T.Muraoka LXX leksikonile on sõnadel *εὐθύς* või *εὐθέως* Vanas

Testamendis tähendus *otsekohe*, *seejärel* ning sõna kasutust iseloomustavad järgnevad seosed:

1. *εὐθέως* kasutusel adverbina. Omab tähendusvarjundit, kui *πισut aega peale eelnevat sündmust*.

nt. Ii 5,3. ἐγὼ δὲ ἐώρακα ἄφρονας ρίζαν βάλλοντας ἀλλ' εὐθέως ἐβρώθη αὐτῶν ἡ δίαίτα

Ii 5:3 Ma nägin meeletut juurduvat ja ma sajatasin äkitselt tema eluaset.

Selles kirjakohas on näha, kuidas eestikeelses Piiblis on tõlkimisel kasutatud enimlevinud vastet.

2. Adverbina *εὐθὺς* märgib uut pöördepunkti jutustuses ning sellele järgneb jutustus on aoristi vormis ning järgneb peamisele rõhjusele.

nt. Gen 15:4 καὶ εὐθὺς φωνὴ κυρίου ἐγένετο πρὸς αὐτὸν λέγων οὐ κληρονομήσει σε οὗτος ἀλλ' ὃς ἐξελεύσεται ἐκ σοῦ οὗτος κληρονομήσει σε

Toon tõlkes ära ka eelneva salmi, et näidata peamisele rõhjusele järgnemist.

Gen 15:3 Ja Aabram ütles: „Vaata, mulle sa ei ole ihuvilja andnud, aga näe, minu kojas sündinu saab mu pärijaks.”

Gen 15:4 Ja vaata, temale tuli Issanda sõna, kes ütles: „Tema ei ole sinu pärija, vaid see, kes tuleb välja su oma ihust, on su pärija.”

Samuti toimib sõna ka kirjakohas Gen 38:29

Gen 38:29. ὡς δὲ ἐπισυνήγαγεν τὴν χεῖρα καὶ εὐθὺς ἐξῆλθεν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἡ δὲ εἶπεν τί διεκόπη διὰ σὲ φραγμός καὶ ἐκάλεσεν τὸ ὄνομα αὐτοῦ *φαρες

Gen 38:29 Aga kui ta oma käe tagasi tõmbas, vaata, siis tuli välja ta vend. Ja aitajanaine ütles: „Missuguse lõhe sa küll enesele oled rebestanud!” Ja temale pandi nimeks Perets.

Lisaks on välja toodud, et kui sõna on kasutusel ilma *καὶ*-ta, siis on järgnev imperfektis. (Muraoka, 300)

Gen 24:45 καὶ ἐγένετο πρὸ τοῦ συντελέσαι με λαλοῦντα ἐν τῇ διανοίᾳ εὐθὺς Ρεβεκκα ἐξεπορεύετο ἔχουσα τὴν ὑδρίαν ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ κατέβη ἐπὶ τὴν πηγὴν καὶ ὑδρεύσατο εἶπα δὲ αὐτῇ πότισόν με

24:45 Veel enne kui olin kõneluse iseenesega lõpetanud, vaata, siis tuli Rebeka, kruus õlal, ja läks alla allika juurde ning ammutas vett. Ja ma ütlesin temale: Anna mulle juua!

Heebreakeelses Iobi raamatus 3,11 võrreldes LXX sõna *εὐθύς* antud kirjakohtades ei kajastu. (BHS,1229,1231)

Toon võrdluseks kirjakohtad kreeka ja eesti keeles ning on võimalik näha, et eestikeelne tõlge lähtub kas algkeelsest Vanast Testamendist või on samuti jätnud sõna edasi andmata.

Ii 3:11. διὰ τί γὰρ ἐν κοιλίᾳ οὐκ ἐτελεύτησα ἐκ γαστρὸς δὲ ἐξῆλθον καὶ οὐκ εὐθύς ἀπωλόμην

Ii 3:11 Miks ma ei surnud emakotta, üsast välja tulles ei heitnud hinge?

Seega võib näha, et LXX on eelpool välja toodud kirjakohtades Gen ja Hs raamatutes *הַנִּיחַ* – *w^ehinnē* edasi andnud kreekakeelse sõnaga *εὐθύς*.

Selline tõlkimine on märkimistvääriv, sest tähenduse järgi vastaks *εὐθύς* tähendusele heebreakeelne sõna *גַּשְׂרִי*- *jašar*, ning sõna *הַנִּיחַ* vaste sisu poolest võiks olla kreeka keelne *καὶ ἰδού*. Leiame siis end olukorras, kus üht sõna on edasi antud sõnaraamatutest leitavast vastest hoopis teist tähendust kandva interjektsiooni abil või jäetud hoopis tõlkimata.

3.1. *הַנִּיחַ* – *w^ehinnē* tähendusest

Tegemist on Vanas Testamendis väga levinud interjektsiooniga, mille sarnaseid on peaaegu kõigis semiidi keeltes. (Jenni/Westermann, 505)

הַנִּיחַ on heebrea keeles kvaasiverbaal ehk siis sõna, mis on verb, kuid ei funktsioneeris sõltuvalt kontekstist verbina. (Sawyer, 63)

Interjektsioon ehk hüüdsõna on sõnaliik, mis väljendab tundeid, emotsioone vms. ning nad võivad esineda iseseisvalt selles mõttes, et võivad moodustada ise lause. (entsyklopeedia.ee, 05.05.2013)

הַיָּהּ ehk *hinnē* kas koos ך (waw) või ilma esineb Vanas Testamendis 1057 korral. Sõna võib esineda ka koos erinevate sufiksitena. See interjektsioon tuleneb sõnast הַיָּהּ – *hen* (esineb Vanas Testamendis 15 korral), ning on vihjava ja katkestava iseloomuga. Vanas Testamendis esineb seda kõigis raamatutes, kuid kõige rohkem Jeremija juures 187 korral ja Genesises 125 korral. Selle interjektsiooni tähendusväljana on antud, et selle kontekstiks on prohvetlik kohtukuulutus, milles osutatakse jumalikule sekkumisele. (Wetter , 505)

LXX järgi saame selle sõna vasteks kreeka keeles *καὶ ἰδοὺ* / *ἰδοὺ*. LXX sõnaraamat annab sellise väljendi tähenduseks *nüüd vaata, ennäe, pööra tähelepanu!* Selle üheks tähendusväljaks on saata eshatoloogilist teadaannet ning iseäranis, kui sõnale eelneb *καὶ* , on tegemist nägemuse või vaate tutvustamisega, mis juhib lugeja tähelepanu tähtsale sõnumile. *Καὶ ἰδοὺ* vormel viitab Jumala nähtavaks saamisele, millelegi, mida tasuks tähele panna. (Muraoka, 337)

Interjektsiooni *hinnē* on saanud eesti keeles tavaks tõlkida „ennäe!“, Eesti piiblitõlketraditsioon on kasutanud sõna „vaata!“ või jätnud mõnikord *hinnē* üldse tõlkimata. (Nõmmik, 2012)

Toetudes P.Katzi uurimusele, on heebreakeelne ühend *w^ehinnē* mõistetav kui väljend, mis juhatab sisse iseseisva lõigu või siis osutab pealausele ehk siis nõ. lause sissejuhtaja. See on väljend lause alguses, mis viitab kas üllatusele või uuele sündmusele jutustuses ning sellist väljendit leiab Vanast Testamendist väga tihti. (Katz1999, 69)

Tavalise, mitte ainult piiblilugejate, vaid ka -tõlkijate hulgas levinud arusaama kohaselt on *hinnē* heebrea keelele iseloomulik, deiktiline sõna, mis kutsub üles järgnevat tähele panema. Ent viimastel aastakümnetel on maailmas korduvalt leitud, et üks *hinnē* olulisemaid aspekte on markeerida lugeja või kuulaja jaoks vaatepunkti muutust. “Seega lihtsaim ja tabavam *hinnē*’d tõlkida on vist ikkagi „näe!“ See on interjektsioon ja imperatiiv ehk üleskutse ja käsk ühtaegu, see on silmade avamine ja pilgu suunamine ühtaegu. “(Nõmmik, 2012)

Lühidalt eelnevat kokku võttes : Vana Testamendi konteksti uurides selgub, et sõna *וַיִּנְהַי* – *w^ehinnē* on kreeka keelde edasi antud 4 juhul sõna *εὐθύς* abil. See heebreakeelne interjektsioon aga juhatab sisse iseseisva lõigu või viitab pealausele, toetudes uuematele suundadele tähistab ka vaatepunkti muutust.

4. Sõna *εὐθύς* Uues Testamendis

Adjektiivina leiab sõna Uues Testamendis 8 korda ja see on vastavalt kirjakohtadele Ap 9:11, kus see tähendas konkreetse tänava nime, kasutusse tulnud ülekantud tähenduses ning omab sel juhul tähendusvälja *sirge, otsene*. (Nestle - Aland, 727)

9:11 ὁ δὲ κύριος πρὸς αὐτόν Ἀνάστα πορεύθητι ἐπὶ τὴν ῥύμην τὴν καλουμένην Εὐθεΐαν καὶ ζήτησον ἐν οἰκίᾳ Ἰούδα Σαῦλον ὀνόματι Ταρσέα, ἰδοὺ γὰρ προσεύχεται,

9:11 Issand ütles talle: „Tõuse ja mine tänavale, mida kutsutakse Sirgeks, ja otsi Juuda kojast üles Tarsosest pärit Sauluse-nimeline mees, sest vaata, tema palvetab

Strong's Exhaustive Concordance järgi esineb sõna *εὐθύς* või *εὐθέως* Uues Testamendis tähenduses *otsekohe* 52 korda, ülejäänud tähendused on *vara, just siis, õige* ja *otse*. (biblesuite.com/strongs.htm, 15.10.2012)

Enim on kasutanud sõna evangelist Markus, kellel esineb sõna 41 korral, Luukas ja Johannes on mõlemad kasutanud sõna 3 korral, Matteus 8 korral. Lisaks leidub sõna veel Apostlite Tegude raamatus ja 2 Peetruse kirjas. (Bibleworks.com, 15.10.2013)

Eksegeetilises sõnaraamatus kirjutab Pöhlmann sõna kohta järgmist:

“Seda ajaverbi kohtab peaaegu eranditult vaid narratiivtekstides nagu imede kirjeldused või mõistujutud ning *εὐθύς* on seal kasutuses kui teksti liigendav ja ühendav sõna” (Pöhlmann, 195)

Sõna tugineb ilmselt kirjakohtale Js 40:3 LXXis , kus sõna on kasutatud ning eesti keeles edasi antud kui *tasane tee*. Selle sõna kuju selles kohas on *εὐθείας* ning see tähistab õiget, jumala teed inimeste jaoks. Otsetee (2Pt 2:15) on vagade tee, mis kirjeldab jumala palutud käitumist. Otsetee metafoor võimaldas ka piltlikustada otsest või õiget südant .

Ajalise adverbina kasutusel olev sõna (tõlkevasteks *kohe*) ei oma tähendust märkimaks ootamatust või järsku muutust, pigem näitab sõna sellises kasutuses ajalist või siis loogilist asjade järjekorda Selle kõrval on *εὐθύς* funktsiooniks ka liigendamine või lauseosade rühmitamine jutustuses ehk ajaline adverb funktsioneerib kui ajaline liigendaja.

Imedelugudes on nii sünoptikutel kui ka Johannesel selle sõna tähendus sarnaselt mõistetav. Adverb esineb paranemis- ning päästmisimelugudes ajalise punktina, kus ime on mõjuma hakanud. Ravitsemise juures läheb sõna või vaim imetegijast välja ning siis ei rõhutata edasi mitte sündmuse ootamatust, vaid sõna või vaimu mõjul toimuva järgnemist. (Pöhlmann, 195)

5. Sõna *εὐθύς* Markuse evangeeliumis

Nagu juba eelpool välja toodud, on evangelist Markus sõna *εὐθύς* kasutuse poolest silmatorkav ja tema evangeeliumist leiab sõna Nestle-Alandi konkordantsi andmetel kokku 42 korral.

1 peatükis on sõna kasutatud 11 korda ning kuni kirjakohtani 8,26 on sõna esinenud juba 35 korral. Siis tuleb materjalis sõna kasutuses paus kuni sõna tuleb uuesti esile 9 ja 14 ptk. Seega on sõna kasutus evangeeliumis ebahühtlane. See viitab erinevate allikate kasutamisele. (Roosimaa, 10.09.2012)

Vaid neljas kohas on sõna tekstis iseseisvalt, teistes kohtades valdavalt seotud sõnaga *καί*, aga ka sõnadega *ἀλλά* või *δέ* ning moodustades nii sidesõnaga kindla kokkukuuluva ühendi. Seda Markuse sagedat kasutust on valdavalt nähtud vaid tema

omapärana, niiõelda tunnussõnana ning enamasti ei leia selle kohta kommentaarides mingit muud selgitust peale selle, et see esineb sagedasti ning tähistab ilmselt sündmuste järgnemist. Toon välja mõned kommentaarid, mida erinevad allikad sõna *εὐθύς* kohta annavad.

“Üks tavalisemaid sõnu Markuse juures, mis iseloomustab tema elavat ja erutunud (närvilist) stiili.” (Buttrick, 653)

R.Pesch omistab väljendi redaktsioonilisele kihistusele, eristades sellel 2 kasutusviisi: ajalise adverbi ja interjektsioonina, milledest Luukas ja Matteus on üle võtnud vaid ajalise kasutuse. “Kasutusviis Markuse juures ei ole alati ühemõtteline, kasutusviis ja tähendus viitavad pigem suulise traditsiooni lähedusele. (Pesch, 90)

J. Gnilka ütleb, et “*εὐθύς* on kohati ilma selge mõtteta, pigem vulgaar- või suulise keele tunnus.” (Gnilka, 84)

O.Tärk oma Markuse evangeeliumi seletuses ütleb, et sõna *sedamaid* võiks oma esinemissageduse poolest olla Markuse evangeeliumi tunnuseks, tähendades mõnikord *kohe*, sagedamini aga *selle järele*. (Tärk, 33)

H. Andersoni järgi on *καὶ εὐθύς* Markuse lemmik ühendusfraas ning see aitab jutustusse sisse tuua tunnet, mis näitab armutut liikumist Jeesuse õpetamisest ristisurma poole. (Anderson, 47)

On ka käsitlusi, mis näevad selle sõna kasutust Markuse evangeeliumis kui mitmekülgset tähendusvarjundit omavat, mis mõningates kohtades võiks vastata tõlkele kui *otsekohe* ja mõnes kohas kui stilistiliselt pidulik väljend *ennäe*. (Katz1999, 64)

6. P. Katzi hüpotees

P.Katz on oma 1999 a. ilmunud artiklis “Die Wiedergabe des biblischen Satzeinleiters 'und siehe' (וַיַּרְא – *w^ehinne*) im Markusevangelium als theologisches Problem“ uurinud Markuse evangeeliumis tihedalt kasutamist leidnud sõnaühendit *καὶ εὐθὺς* põhjalikumalt ning siinkohal refereerin mõned tema käsitlused selle teema kohta.

P. Katz on näinud Markuse sellise väljendi tiheda kasutamise juures mõningaid probleeme, millest üks puudutab tõlkimist. Püüdes evangeeliumis sõna mõista tähenduses *kohe, otsekohe*, siis paljudes kohtades tundub see olevat sobimatu.

Ta viitab sellele, et tõlkijad on seda raskust samuti kohanud ning tihti nähakse sõna olevat arusaamatu ja seega antakse teksti sisu edasi seda sõna tõlkimata. (Katz, 58-60) Teise probleemina on ta välja toonud Markuse evangeeliumis nii sagedasti esineva sõna tähendusetuse. “Kui sõna on mõistetud tähenduses *otsekohe*, siis tundub see tihti olevat sobimatu või liialt ülevoolav.” (Katz, 60)

Siia võiks näiteks tuua kirjakohta Mk 1:28 - *καὶ ἐξῆλθεν ἡ ἀκοὴ αὐτοῦ εὐθὺς πανταχοῦ εἰς ὅλην τὴν περίχωρον τῆς Γαλιλαίας.*

Mk 1:28 Ja kohe levis kuuldus temast kõikjale kogu Galilea ümbruskonda.

Kuulduse levimine pole nähtus, mis saaks toimuda otsekohe ning seega on selline kirjakoht eelneva kinnituseks hea näide.

Kuid millegipärast kasutab Markus järjekindlalt sõna oma evangeeliumis ning samasuguse järjekindlusega on Mt ja Lk asendanud selle väljendiga *καὶ ἰδοὺ* või sootuks edasi andmata jätnud.

Kolmanda probleemina Markuse keelekasutuse juures on P.Katz viidanud teiste evangelistide juures kasutusel olnud väljendi *καὶ ἰδοὺ* puudumisele ning ta peab selle probleemi lahendusena võimalikus, et Markus on kasutanud *καὶ εὐθὺς* väljendit just sellise lauseosa sissejuhatajana, nagu teised evangelistid väljendit *καὶ ἰδοὺ*. (Katz2001, 60-61)

P.Katz pakub hüpoteesina välja, et sõna *εὐθὺς* tuleks kohtades, kus see ei esine iseseisvalt, vaid moodustab sõnadega *καί, ἀλλά* või *δέ* kokkukuuluva ühendi, mõista mitte tähenduses *otsekohe*, vaid nagu *ennäe, ja vaata*, mille tõlkevasteks on heebrea keeles *w^ehinnē*. Ta peab seda sõnakasutust sellisel kujul päritolult LXX aegseks. Seda tõendaks ka sealt leitud tõlkevasted eespool. P.Katz arvab, et *καί εὐθὺς* väljendit Markuse evangeeliumis on õige mõista *כִּי* – *w^ehinnē* tõlkevastena ning see seisab Markuse juures samasuguses kasutuses, kui *καί ἰδοὺ* teiste evangelistide juures.

Lisaks pakub ta sootuks uut laadi seletuse sellele, miks Markus seda sõna just talle omaselt kasutanud on ning miks teised evangelistid on selle kõrvale heitnud.

P. Katz seob väljendi *καί εὐθὺς* Aabrahami traditsiooni tähendusega teistele rahvastele, viidates kirjakohtadele Rm 4, mis tuleneb omakorda kirjakohtadest Gen 15 ja 17. Tema hinnangul kannab sõnaühend *καί εὐθὺς* Markuse juures endas kerüγμαatilise teoloogia tähendust. (Katz1999, 62)

“Kerüγμαatilises teoloogias on Sõnal eriline tähendus ning selle kaudu saab pärimuste algne hääl mõistetavaks tänapäevasele kuulajale.” (Salumaa2009, 180)

Gen 15:4, Jumala leping Aabramiga, on kirjakoht, mis mängis algkristlaste teoloogia juures olulist rolli, kuid Jeruusalemma algkogudusele polnud mingi konkreetne kirjakoht teoloogia juures määravaimaks, pigem olid pärimused kultusliku kuulutusliku otstarbe ja eesmärgiga. Markus on kasutanud sõna *εὐθὺς* kui märksõna, mis viitab tagasi Jeesuse ülestõusmisele kui uue *creatio ex nihilo* algusele ning teistele rahvastele Aabrahami lasteks saamise võimalusele. Gen 15:4 on sellist mõtet kandev piiblikoht ning see võiks olla läbi iseloomuliku sõnaühendi tähistatav. Ning P. Katz oletab, et hellenistlikele juudikristlastele algkoguduses võis LXX Gen 15:4 põhjal selline väljend olla just *καί εὐθὺς*. (Katz1999, 62)

“Kõikjal seal, kus Markuse evangeeliumis tuleb nähtavale *καί εὐθὺς*- ja loomulikult ka terves evangeeliumis kui sellises- peaksime me mõistma ja kuulma: “Ennäe! Siin on Jeesuse ülestõusmine saanud teeks uuele loodule, Jumala teeks, millel Aabraham pole mitte ainult Iisraeli isaks, vaid ka paljude teiste rahvaste isaks tehtud. “ “ (Katz1999, 66)

Katz näeb ka ise oma hüpoteesi keerukust. Kes oleks pidanud nii keerukat kombinatsiooni esimesel sajandil mõistma? Samas leiab ta nn. teoloogiliselt tõlgitud materjali Uuest Testamendist veelgi. Ta toob näitena püha õhtusöömaaja leiva jagamise sõnad. Polevat enam oluline, kuidas see kõlas algselt heebrea keeles või mis oli siis edasi antud, kuid nüüd osutab kirjakoht Mk 14:22 Kristuse ihule selles mõttes, nagu on viidatud 1Kr 10:16 ehk siis pilt kogudusest, kui Kristuse ihust ei tule mitte Toorast, vaid on ilmselgelt hellenistliku mõjutusega. (Katz1999, 66)

6.1. Alkogoduslik keelekasutus.

Jeesuse tegevusajal (ehk enne 70 pKr) oli Jeruusalem kahe- või isegi kolmkeelne. Semiidi keelte, heebrea ja aramea kõrval kasutati ka kreeka keelt. Sellest ajast saab teada Apostlite tegude raamatust, nelipühisündmuse loost (Ap 2), et Jeesuse järgreid oli kahes erinevas koguduses: ühtede jumalateenistuse keel oli heebrea ja teised, kes rääkisid igapäevaselt ja ilmselt ka jumalateenistustel kreeka keelt. Kreekakeelne kogudus kasutas ilmselt oma teenistustel kreekakeelde tõlgitud Pühakirja, mis on meieni täna LXX kujul jõudnud. Heebreakeelsele kogudus(t)ele ilmselt kehtis, nagu ka juudi sünagoogides laiemalt, et teenistuskeel ja pühakirjatekstid olid heebreakeelsed. Kuid sedamööda, kuidas Jeesuse elu kirja panema hakati ning ka teenistusel öeldavad väljendid fikseeruma hakkasid, hakkas ka heebreakeelne kogudus ilmselt “lingua sacra”le (ehk kreeka keelele) üle minema. Taheti olla osa uuest pärandist. Seega on tõenäoline, et just tollest ajast apostlite esitatud “kerygma” anti edasi kreekakeelsele kogudusele. P Katz arvab, et just kreeka keeles sündisid esimesed kindlaks fikseeritud teenistusväljendid: palved, vormelid jne. Heebreakeelne kogudus pidi selle muutusega kaasa minema. Kuid tõlge vajab kindlasti ka selgitust, seega on loomulik arvata, et tõlkimine oli seotud teoloogiliste tähendustega. Ning seega võis just sõna *εὐθὺς* saada selliseks tunnussõnaks, mis tähistas niimoodi esitatuna viidet kirjakohtadele Gen 15:14. Selline tõlkimine ja keelte vahetus sai aga toimuda ainult kohas, kus kõrvuti peeti nii heebrea- kui kreekakeelseid teenistusi ning kus loeti kõrvuti nii heebreakeelset Toorat kui ka LXX. Ning selline keskkond sai olla võimalik vaid Jeruusalemmas või selle lähiümbruses a. 30-70 pKr. (Katz1999, 66-68)

2 PEATÜKK

7. Sõna εὐθύς kasutus sünoptikute juures võrdlevalt.

Uurimaks esitatud teesi, et evangelistid on sõna tähendusvälja erinevalt mõistnud ja vastavalt ka erinevat tähendust kandvana edasi andnud, proovin mõnede kirjakohtade kaudu seda väidet kontrollida. Alljärgnevalt esitan võrdlevalt sünoptiliste evangelistide mõned paralleelsed kirjakohtad, kus on sõna edasiandmise põhimõtted jälgitavad. Olen kirjakohtad esitanud järjekorras Mk, Mt ja Lk, et näidata esmalt just Markuse sõna kasutust ning eeldades, et Markuse allikad on olnud aluseks ka teistele sünoptikutele.

7.1 Sarnaselt kasutatud εὐθύς

Esiteks vaatlen paralleelseid kirjakohti Mk 1:42, Mt 8:3 ja Lk 5:13. Kõigis kolmes kirjakohtas on vaatluse all olev sõna edasi antud.

Mk 1,42

⁴²καὶ εὐθύς ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ ἡ λέπρα, καὶ ἐκαθαρίσθη.

42 Ja otsekohe lahkus pidalitõbi temast ja ta sai puhtaks.

Mt 8:3

³καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα ἤψατο αὐτοῦ λέγων, Θέλω, καθαρίσθητι: καὶ εὐθέως ἐκαθαρίσθη αὐτοῦ ἡ λέπρα.

3 Ja Jeesus sirutas käe välja, puudutas teda ja ütles: „Ma tahan, saa puhtaks!” Ja ta sai otsekohe oma pidalitõvest puhtaks.

Lk 5:13

¹³καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα ἤψατο αὐτοῦ λέγων, Θέλω, καθαρίσθητι: καὶ εὐθέως ἡ λέπρα ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ.

13 Ja Jeesus sirutas käe välja, puudutas teda ja ütles: „Ma tahan, saa puhtaks!” Ja kohe lahkus pidalitõbi temast.

Tegemist on tervendamislööga ning haigus taandub siin Jeesuse sõna tõttu. Toimub ime, mis leiab aset otsekohe. Seega on sõna *εὐθύς* siin sõna-sõnalt mõistetav, nimelt tähenduses kohe, ning seda saab ka sellisena edasi anda. Sõna *εὐθύς* asendamine siinkohal poleks vajalik.

7.2 Sõna *εὐθύς* edasi andmata

Järnevad on kirjakohtad, kus Mk kasutatud *καὶ εὐθύς* on jäänud teistel evangelistidel edasi andmata.

Mk 14,43.45

⁴³Καὶ εὐθύς ἔτι αὐτοῦ λαλοῦντος παραγίνεται Ἰούδας εἰς τῶν δώδεκα καὶ μετ' αὐτοῦ ὄχλος μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων παρὰ τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν γραμματέων καὶ τῶν πρεσβυτέρων.

43 Ja otsekohe, kui Jeesus alles rääkis, saabuski Juudas, üks neist kaheteistkümnest, ja koos temaga mõõkade ja nuiadega meeste salk ülempreestrite ja kirjatundjate ja vanemate poolt.

⁴⁵καὶ ἐλθὼν εὐθύς προσελθὼν αὐτῷ λέγει, Ῥαββί, καὶ κατεφίλησεν αὐτόν.

45 Ja Juudas tuli ja astus kohe Jeesuse juurde ja ütles: „Rabi!” ja andis talle suud.

Mt 26, 47.49

⁴⁷Καὶ ἔτι αὐτοῦ λαλοῦντος ἰδοὺ Ἰούδας εἰς τῶν δώδεκα ἦλθεν καὶ μετ' αὐτοῦ ὄχλος πολὺς μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων ἀπὸ τῶν ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ.

47 Ja kui Jeesus alles rääkis, ennäe, tuli Juudas, üks neist kaheteistkümnest, ja temaga

oli kaasas suur rahvahulk mõõkade ja nuiadega, saadetud ülempreestrite ja rahvavanemate poolt.

⁴⁹καὶ εὐθέως προσελθὼν τῷ Ἰησοῦ εἶπεν, Χαῖρε, ῥαββί: καὶ κατεφίλησεν αὐτόν.

49 Ja otsekohe astus Juudas Jeesuse juurde ja ütles: „Tere, rabi!” ning andis talle suud.

Lk 22,47

⁴⁷Ἐτι αὐτοῦ λαλοῦντος ἰδοὺ ὄχλος, καὶ ὁ λεγόμενος Ἰούδας εἰς τῶν δώδεκα προήρχετο αὐτούς, καὶ ἤγγισεν τῷ Ἰησοῦ φιλῆσαι αὐτόν.

47 Kui Jeesus alles rääkis, vaata, tuli rahvajõuk, ja see, keda hüüti Juudaks - üks neist kaheteistkümnest -, käis nende ees ja astus Jeesuse juurde talle suud andma.

Markus on antud kirjakohas kasutanud *καὶ εὐθὺς* sõnaühendit kahes kohas, Matteuse juures on sõna veel ühes kohas ja Luuka juures puudub üldse. R.Peschi kommentaar Markuse evangeeliumi kohta ütleb, et sõna *εὐθὺς* abil on tahetud osutada järsule sündmuse muutusele. (Pesch, 93) Seega on sõna siin pigem kasutusel stiililise võttena. O. Tärki kommentaar vastava kirjakohta edastab, et “Markus kasutab oma evangeeliumi tüüpilist sõna *sedamaid*” (Tärk, 495). Selliselt seletatuna jääb kirjakoht siiski mõistetamatuks, sest vangistajad lähenesid suure rahvahulgana ning kuna oli õõ, siis ka tõrvikutega ning seda oli ilmselt ka eemalt juba näha. Näiteks kirjutab E. Salumaa, et Jeesus võis juba salmis 45 märgata lähenevat inimjõuku. (Salumaa2001, 686).

Nii nagu ei ole kasutatud kommentaarid osanud üheselt seletada, mida Markus antud kirjakohas oma sõnavalikuga silmas on pidanud, nii on ka Matteus ja Luukas sama kirjakohta edasi andnud omas võtmes, kasutades osutavat väljendit *ἰδοὺ* .

Käsitletavas kirjakohas pole sõna ajalise adverbina tõlgendamine või sündmuse ajaline toonitamine enam üheselt mõistetav ning pigem on nüüd osutatud sellele, mis juhtus. Kui toetuda P. Katzi teesile, mis samastab tähenduselt *εὐθὺς* ja *ἰδοὺ* , siis tegelikult on edasi antud sama sisu, mida Markus – juhul, kui tõlkida tema juures *καὶ εὐθὺς* kui *ennäe*.

8. Sõna *εὐθὺς* evangelist Johannese juures

Vaatlen siin kirjakohta, millel sünoptiliste evangelistide juures paralleeli pole, kuid mille kasutatud väljend *εὐθὺς* võiks vajada pisut laiemat tõlgendamist. Kirjakoht Jh 19: 31-34 on Jeesuse kannatusloost ning salm 34 kirjeldab, kuidas tehti kindlaks, kas Jeesus on ristil surnud.

³⁴ἀλλ' εἰς τῶν στρατιωτῶν λόγῳ αὐτοῦ τὴν πλευρὰν ἔνυξεν, καὶ ἐξῆλθεν εὐθὺς αἷμα καὶ ὕδωρ.

34 vaid üks sõdur torkas piigiga tema küljesse ning kohe tuli välja verd ja vett. (selle salmi tõlkena kasutatud 1968.a Piibli väljaannet, kuna sõnale *ἐξῆλθεν* tõlkevastena esitatud *tuli* on täpsem 1999 a. tõlkes esitatud sõnast *voolas*.)

P.Katz on näinud selle kirjakohta tõlkimisel probleemi selles, et tekst on otse tõlgituna mõistetamatu, kuna surnud inimesest ei saaks otsekohe midagi välja voolata ning seega ei saa siin eeldada ajalist vastavust, vaid õigem oleks selle sõnaühendi mõistmine just samas tähenduses, nagu on see kasutuses Markuse juures. (Katz2001, 36-37)

R. V. G. Tasker, viidates J. L. Cameroni 1947a. esitatud ristilöömise meditsiinilisele käsitlusele, näeb selle kirjakohta olevat loomuliku kirjelduse sündmusest. Sõdurid olid kogunud ja teadsid täpselt mida teha, et veenduda ristilolija seisundis. Kui piigiga torgata nii, et avatakse magu ning seejärel süda ja suured veenid, siis peaks just lõtvunud maost voolama vett ja suurtest veenidest ning südame laienenud vasakust poolest voolaks välja rohkelt verd. (Tasker, 242)

Sellisel juhul aga võiks sõna mõista just otseses tähenduses. Autori kavatsustes on oluline see, et Jeesus oli juba surnud – ning selle tõendiks oli piigiga torkamise järel otsekohe välja voolanud veri ja vesi. Seega võiks siinkohal öelda, et sõna on otseselt

mõistetav ning Johannes on kasutanud väljendit samuti just ajalise adverbi tähenduses.

Kuid samas on salm 34 äärmiselt oluline, olles ilmselt selle perikoobi võtmesalm, sest järgnevalt asutakse kinitama selle usaldusväärust. Seega on siin toimunud midagi sellist, millele tuleks eriliselt viidata. Teoloogiline kavatsus selles lauses on juhtida tähelepanu millelegi, mis ei tohiks tähelepanuta jääda. Kui oli selgunud, et Jeesus on juba surnud, oli ilmsiks saanud varem ettekuulutatu – ühtegi tema luud ei murtud. Väljend *καὶ εὐθὺς* siinkohal peaks teritama publiku tähelepanu. Kuna see oli normaalne surnud inimese puhul, siis ei peagi olema rõhutatud see, et veri ja vesi tulid kohe, vaid tähelepanu juhitakse hoopis millelegi muule. Mitte, et *kohe* tuli välja veri ja vesi, vaid *ennäe!* – midagi on täide läinud, sest veri ja vesi tulid välja st. ta oli juba surnud st. ühtegi tema luud ei murta. Tähendus on sarnane vormeliga *καὶ ἰδοὺ*, mis samuti vihjab jumala tegutsemisele.

Kuid selline tähelepanule kutsuv väljend *καὶ ἰδοὺ* puudub täielikult Markuse ja Johannese juures ning selle võimaliku sünonüümina näeb P. Katz nii Markuse kui Johannese juures just väljendit *καὶ εὐθὺς*. (Katz2001, 38)

Johannes on oma evangeeliumis kasutanud sarnast vormelit kokku kuuel korral ning ka teistes kohtades võib olla sisu poolest tähendatav jumalikule sekkumisele tähelepanu pööramine.

9. Võrdleva analüüsi kokkuvõte

Sünoptiliste evangelistide paralleelsete kirjakohtade võrdlemine näitas, et kui sõnauhend *καὶ εὐθὺς* on mõistetav ajalise adverbina, siis on see tekstis ka muutumatuna edasi antud. Juhul, kui sõna ajalise adverbi tähendus tekstis pole aga enam mõistetav, on nii Matteus kui Luukas teinud oma tekstis muudatusi, asendades sõnad kas siis ajalist aspekti toonitava sõnaga *παραχρῆμα*, või kasutanud osutavat

vormelit *καὶ ἰδοὺ*. Seega võib väita, et sõna pole evangeeliumite autorite käsitluses sama tähendusväljaga.

P.Katz arvab, et evangelistid Markus ja Johannes on oma tekstide koostamisel mõistnud väljendit *καὶ εὐθὺς* sarnaselt, samal ajal kui Luukas ja Matteus selle sõnaühendi tausta ei teadnud ning on seepärast nende jaoks arusaamatuna tundunud sõna proovinud asendada või jätnud edasi andmata. Analüüsimiseks võetud kirjakoht võimaldab erinevalt P. Katzi tõlgendusest edasi antud olukorda siiski otseses tähenduses mõista ning seega ka oleks võimalik kasutatud sõnaühendit *καὶ εὐθὺς* mõista ka ajalise adverbina. Siiski on Jh 19: 34 puhul tegemist kirjakohtega, mis mitte ainult ei kirjelda juhtunut, vaid soovib juhtida tähelepanu millegi ettekuulutatu täitumisele ning sellisena oleks ka sõnaühendi tõlkimine võimalik ka vastavalt P. Katzi ettepanekule.

10. Kokkuvõte

Sõnaühend *καὶ εὐθὺς* ei ole Markuse evangeeliumis mitmetes kirjakohtades otseselt mõistetav. Kui aga sõna tõlgendada vastavalt LXXst saadud vastele heebrea keelest *w^ehinnē*, mis omakorda vastab tähendusväljalt kreeka keelsele ühendile *καὶ ἰδοὺ*, siis muutub tekst mõistetavamaks. Aluse sõna tõlgendamiseks sellisel viisil annab ennekõike LXX saadud tõlkevaste, kuid ka asjaolu, et Markus pole kasutanud teistele sünoptikutele omast osutavat väljendit *καὶ ἰδοὺ*.

Lähemalt vaadatud kirjakohtade põhjal võib öelda, et Luukas ja Matteus on Markusega sarnaste allikate kasutamise puhul üle võtnud sõna *εὐθὺς* nendes kohtades, kus sellel on ajalise adverbina tähendus või kus see tähendus on sellisest mõistetav. Kohtades, kus *καὶ εὐθὺς* tekitab tõlkimisel segadust, on nad jätnud selle kas edasi andmata või siis asendanud sobivama väljendiga. Seega on käesoleva töö tulemusena võimalik väita, et sünoptiliste evangelistide juures pole see sõnaühend sarnase tähendusega.

P.Katzi teooria järgi on sõna *καὶ εὐθὺς* seostatav kirjakohtaga Gen 15:4, mis kannab

endas sõnumit peale Iisraellaste ka teiste rahvaste jaoks, kellel on võimalus saada Jumala rahvaks. Selle toetuseks, et Markuse evangeeliumis on kasutatatud kerüγμαatilise tähendusega sõnaühendeid, pakub P. Katz välja ka teisi võimalusi. Ühtlasi väidab ta, et Markus oli selle traditsiooniga tuttav, kuid Luukas ja Matteus mitte. Analüüsitud Johannese evangeeliumi kirjakohta puhul võib öelda, et võimalikud on mõlemad variandid – nii see, et tegemist on ajalise adverbiga kui ka see, et sõna kannab endas kerüγμαatilise teoloogia tähendust ja viitab jumalikule sekkumisele või prohvetlikule kuulutusele. Selle täpsem kindlaks tegemine vajaks ilmselt põhjalikumalt uurimust, kui käesolev.

Töö tulemusena on aga antud sõnale *εὐθὺς* laiem tähendus ja seda just Markuse evangeeliumi ja selle tõlkimisel tuleneda võivaid probleeme silmas pidades.

11. Kasutatud lühendid

BHS: Biblia Hebraica Stuttgartensia

LXX: Septuaginta

12. Kasutatud kirjandus

Anderson, H *The Gospel of Mark, New Century Bible Commentary*, Eerdmans, London, 1971

Buttrick, G.A. *The Interpreters Bible: the Holy Scriptures in the King James and Revised standard versions with general articles and introduction, exegesis, exposition for each book of the Bible : in twelve volumes. Bd II*, Abington Press, Nashville, 1989

Bauer, W. *Griechisch – Deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der frühchristlichen Literatur*, Chicago, Berlin, New York, 1988

Danker, F.W. *A Greek-English lexicon of the New Testament and other early Christian literature*, Chicago, London, 2000

Elliger, K. Rudolph, W. *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, Württembergische

Bibleanstalt, Stuttgart, 1990

Gnilca, J. *Das Evangelium nach Markus*, Bd I, Benziger/Neukirchener, Zürich, 1989

Katz, P. *Die Wiedergabe des biblischen Satzeinleiters und siehe (וַיַּרְא - w^ehinne) im Markusevangelium als theologisches Problem*, Theologische Zeitschrift, 1/55, 1999

Katz, P. *Von Markus zu Johannes – oder umgekehrt?* Theologische Zeitschrift, 1/57, 2001

Kittel, G. *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, Bd II, Kohlhammer, Stuttgart, 1990

Lepajõe, M. *Kreeka-Eesti Uue Testamendi õppesõnastik*, Greif, Tallinn, 2000

Muraoka, T. *Greek-English Lexicon of the Septuagint*, Peeters, Louvain-Paris-Walpole, 2009

Nestle-Aland, *Concordanz zum novum testamentum Graece*, de Gruyter, Berlin, New York, 1987

Nõmmik, U. *Mõned probleemid VT tõlkimisel*, ettekanne 56. Kreutzwaldi päevadel Eesti Kirjandusmuuseumis, 19.-20. detsembril, 2012.

Pesch, R. *Das Markusevangelium*, Bd I, Herder Freiburg, Basel, Herder, 1989

Pöhlmann, W. *Euthys, Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, Kohlhammer, Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz, 1981

Preuschen, E. D. Dr. *Vollständiges Griechisch-Deutsches Handwörterbuch zu den Schriften des neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur*, Töpelmann, Giessen, 1910

Roosimaa, P. loeng Uue Testamendi eksegees A, 10.09.2012

Salumaa, E. *Süstemaatilise teoloogia käsiraaamat*, Logos, Tallinn, 2009

Salumaa, E. *Matteuse rõõmusõnum*, Logos, Tallinn, 2001

Sawyer, J.F.A. *Piibliheeberea keel algajaile*, Kirjastuskeskus, Tallinn, 2011

Tasker, R.V.G. *Johannese evangeelium*, Logos, Tartu, 2002

Thayer, S. *Greek Lexicon entry for Euthus*, Strongs Exhaustive Concordance online – www.biblesuite.com/strongs.htm – 20.10.2012

Tärk, O. *Markuse evangeeliumi seletus*, Logos, Tallinn, 1993

Wetter, D. וְהָיָה , *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament*, Jenni/Westermann, Chr. Kaiser, München, 1971

www.bibleworks.com 16.10.2012

www.entsyklopeedia.ee, *interjektsioon* 05.05.2013

www.piibel.net ,1968.a. tõlge, 05.05.2013

www.septuagint.org 26.10.20

13. The semantic field of the word *εὐθύς* in gospel of Mark

Summary

The greece word *εὐθύς* is used in Gospel of Mark more than 40 times and it is said to be one of his characteristic expressions. However, when it is translated according to dictionaries as *straight* or *immediately*, then the meaning does not seem to be clear or is in some cases even unsuitable. The purpose of this research is to find and define the possible different meanings of this word in gospel of Mark.

The work is divided into two chapters, from which the first part is refering and the used literature there is concordances, dictionaries and biblical commentaries. The second part of the work is comparative, where in bible passages the different meanings of the word is recovered.

In first part of the work is shown the ethymology of the word and how it is used in LXX, New Testament and in Gospel of Mark. Then a theory of Paul Katz is presented, which suggests different way of understanding the meaning of word *εὐθύς*.

Second chapter of the work is practical, where the theory of Paul Katz is taken as a main position and different passages from all four evangelists are compared. It is notable, that the evangelists probably did not understand the word in the same way. When Matthew and Luke have used it as temporal adverb, then Mark and John use it as expression to indicate something divine and draw attention to it.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina , Maria Härmas (sünnikuupäev: 10.01.1980)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Sõna *εὐθύς* tähendusväljast Markuse evangeeliumis,

mille juhendaja on Peeter Roosimaa,

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace´i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 09.05.2013